

Epistemiska vanor i queer och feministisk teori

Salla Aldrin Salskov

I Maggie Nelsons autoteoretiska memoar *Argonauterna* (2015) beskriver Nelson hur hon och hennes partner – Harry Dodge, (som genomgår *transition*), hösten 2008 står i köket och lyssnar på prognoserna inför folkomröstningen om tillägget i Kaliforniens grundlag (att enbart giftermål mellan en man och en kvinna är giltiga och erkänns av staten Kalifornien). Nelson beskriver bestörtningen då paret inser att förslaget antagligen kommer att godkännas: ”Vi förvånades över vår chock, då den avslöjade en passiv, naiv tillit till att bågen i det moraliska universumet, hur lång den än är, graviterar mot rättvisa.”¹ (Nelson 2015, 28.) Men, påminner Nelson, ”verklig rättvisa har inga koordinater, ingen teleologi!” (Nelson 2015, 28). Paret beslutar sig i stundens hetta och allvar för att gifta sig och beger sig mot stadshuset. Nelson beskriver hur de på vägen passerar skyltar med streckfigurer och slogans som stöder det exkluderande tillägget. Nelson skriver:

Stackars äktenskap! Så drog vi i väg för att förintada det (oförlåtligt). Eller för att bekräfta det (oförlåtligt). (Nelson 2015, 28.)

Nelsons skildring av en vardaglig scen där en insikt om politiska realiteter får en existentiell vändning fångar den tvetydighet som äktenskapets betydelse har, framförallt inom en queerfeministisk kontext. Försök till att befästa dess betydelse i en queer, feministisk, eller politisk bemärkelse ställer oss inför dess mångtydighet. Nelson visar hur giftermålet å ena sidan bekräftar, men å andra sidan utmanar ett heteronormativt tolkningsramverk och illustrerar därmed en aspekt av den tematik som genomgår diskussionerna i min doktorsavhandling *Struggling with the personal: On epistemic habits in queer*

and feminist theory – nämligen de sätt på vilka genusvetenskapens frågeställningar trots sina kritiska imperativ implicit tenderar att gravitera mot polariserande uppställningar. Framförallt aktualiserar Nelson i *Argonauterna* frågor om queerfeminismens förkärlek för att rättfärdiga och beskriva sina frågor i termer av maktförhållanden och det politiska.

Benägenheten att betona att något är politiskt, präglar starkt den feministiska teorin och kritiken som har på belyst sätt på vilka sätt även filosofin har politiska innebörder. Till exempel uttrycker Luce Irigaray (1985) ett synsätt där varje utsaga inom filosofin till sitt väsen är politiskt, och har implikationer som är politisk determinerade.

Every operation on and in philosophical language, by virtue of the very nature of that discourse—which is essentially political—possesses implications that, no matter how mediate they may be, are nonetheless politically determined. (Irigaray, 1985, 81.)

Den svenska filosofen Jonna Bornemark konstaterar i sin bok *Jag är himmel och hav. En filosofisk undersökning av graviditet, liv och jagets gränser* att ”det filosofiska alltid är politiskt” (Bornemark, 2022, 17). Tendensen till att politisera betydelser finns i många dagsaktuella kulturella diskussioner om kön, identitet, representation och makt. Där tematiseras ofta det vardagliga eller vardagen som föremål för kritik, eftersom det är i vardagen, i livet som ideologiernas och normernas effekter känns och upplevs. Den queerfeministiska tanketraditionen uppmanar oss ofta med rätta, att förhålla oss kritiskt till det vi tar som självklart och givet. Likaså har traditionen förhållit sig skeptisk till begrepp som sanning,

¹ Alla översättningar ur *Argonauterna* är av undertecknad om inte annat anges.

rättvisa och verklighet, till den grad att de sällan används i diskussioner om queer feminism och kritik. Begrepp som sanning och rättvisa yttras sällan i de teoretiska diskussionerna som snarare förhåller sig kritiskt till olika sanningsanspråk och som ofta präglas av en syn på rättvisa, där rättvisa reduceras till en fråga om rättigheter. Rita Felski noterar att visa ord har rentav försvunnit från akademiskt skrivande: "Certain words – truth, reality, objectivity – have virtually vanished from scholarly writing, admissible only when garnished with an amplitude of scare quotes." (Felski 2015, 36.) Den queerfeministiska kritikens misstänksamhet emot maktens förmåga att forma vårt kulturella medvetande belyser ofta hur vi formas av diskurser, men det är även i denna kritiska verksamhet som begrepp som sanning och rättvisa (bör) förankras. Den queer feministiska kritikens misstänksamhet inför olika sanningsanspråk utgör en av genusvetenskapens styrkor, och fältet bör givetvis fortsätta sin granskning av olika sanningsanspråks legitimitet. Samtidigt är det viktigt att som genusvetare även förstå att sanning och rättvisa är begrepp i vilka en kritisk verksamhet måste förankras, för att dess politiska och etiska anspråk överhuvudtaget skall vara meningsfulla. Detta är en begreppslik poäng, för att tala med Wittgenstein, om ordens "grammatik" (Wittgenstein 2009). I *Struggling with the personal: On epistemic habits in queer and feminist theory* diskuterar jag sanningsbegreppets betydelse för den queerfeministiska kritiken. Jag kritiserar tendenser till att förstå sanning som ett epistemologiskt begrepp i främsta hand – och visar på hur det är ett begrepp med etiska dimensioner – och därmed helt centralt för en queerfeministisk kultur och vetenskapskritik.

I *Argonauterna* beskriver Nelson olika scener ur ett queerfeministiskt liv genom att tematisera föräldraskap och moderskap, sex, begär och kroppslighet. Hon skildrar även könade identifikationer och disidentifikationer och diskursernas makt att forma kollektiva sanningar. Allt detta förankrar hon i en politisk och etisk-existentiell verklighet. Vissa skulle hävda att det är en verklighet präglad av normer och normerande praktiker, medan andra skulle beskriva den som subversiv och radikal. Den som uppmärksammar det normerande dragen ser kanske främst en vit, medelklassfamilj med kulturellt och akade-

miskt kapital. Den som lyfter upp det subversiva, ser en relation och en förståelse i livet som inte följer normer för kön och sexualitet. Bägge perspektiv uttrycker en kritisk hållning till den verklighet som skildras, och den frågan som tenderar att bli ställd är, om vi kan avgöra huruvida den verklighet som skildras är normativ eller subversiv – eller huruvida frågeställningen som sådan kanske är ganska ointressant.

Nelsons beskrivning av äktenskapets betydelse, hävdar jag, väcker snarare frågan om hur vi skall förstå vår egen tendens till att förhålla oss på ett specifikt sätt till de olika frågor queerfeminismen, som både teori och politisk rörelse tampas med, oberoende om vi betraktar äktenskapets betydelse som ett uttryck för en politisk, etisk eller epistemisk fråga: som en heteronormativ struktur, som ett sakrament, ett uttryck för kärlek, eller som ett juridiskt-ekonomiskt kontrakt. Inom den queerfeministiska teorin aktualiseras tolkningsfrågor likt dessa, men de tar sig ofta i uttryck som en tolkningarnas kamp med ett krav på att vi bör förbinda oss till *en* beskrivning som den mest giltiga. Det är det här upplevda kravet i vårt tänkande som jag vill fästa uppmärksamhet vid i min filosofiska undersökning av *epistemiska tankevanor*. Tanken, att det *måste* vara på ett visst sätt, menar jag, riskerar att utmynna i tomma gester som snarare ger uttryck för förutfattade meningar, än ett mera öppet utforskande av vad skildringar som Nelsons kan uppmärksamma oss på.

Äktenskapets "etiko-onto-epistemologi" för att låna ett begrepp av den feministiska forskaren Karen Barad (2007) belyser inte bara den tvetydighet som Nelsons beskrivning uttrycker, utan kan hjälpa oss att rikta uppmärksamheten mot den mångtydighet som äktenskapet kan få då vi granskar dess roll i ett mänskligt liv. Barad för samman etiken, ontologin och epistemologin i ett begrepp och ett teoretiskt ramverk som en kritik mot tendensen inom filosofin att förstå språk, materialitet, och kunskap som åtskilda teman. Barad menar att vi istället bör fästa uppmärksamheten vid en *vetandets etik*. Inspirerad av Barad, i ett försök att vidareutveckla hennes vision, menar jag att vi snarare än att klumpa ihop, bör kunna skilja åt de etiska, politiska och epistemologiska aspekterna av en fråga när den inställer sig för oss, snarare än att låta oss föras iväg av en teoretisk idé som antar att dessa alltid hänger ihop.

Att mänskliga fenomen, framförallt könade sådana är mångtydiga betyder inte att vi kan ställa oss utanför språket och kulturen och granska dess olika innebörder. Förståelse, är inte en dekonstruktiv övning där man breder ut olika betydelser på en bricka. Snarare, bör vi granska hur vi själva förhåller oss till olika beskrivningar, likt de Nelson gör av sitt liv. De politiska, etiska och existentiella frågor som kan urskiljas ur dessa läsningar är något som var och en i sista hand måste förhålla sig till på ett personligt plan. Den personliga dimensionen betyder, som filosofen Raymond Gaita (1989) påminner oss om: att det inte finns några nobelpristagare i etik, eftersom etik inte kan bemästras, och inte heller kan det personliga engagemang som arbetet med etiska och existentiella frågor kräver av dig bemästras. Ingen teori, inget yttre kan besvara frågan om saker och tings normerande kraft, radikalitet eller subversivitet för dig: men ditt förhållningssätt, hur du ser och förstår frågor om kritik kommer att avslöja något om dig själv. Att uppmärksamma det personligas roll i kritik såsom jag beskriver det i min avhandling, skall dock inte förstås som en form av individualism, det bör heller inte förstås som att filosofin och queerfeministisk kritik utgör en självreflexiv verksamhet bortvänd från världen. Snarare utgör min diskussion en öppning för hur vi kan komma ifrån de epistemiska vanorna, och börja förstå det personliga, som ett ansvar för ens engagemang och tänkande i världen.

I en annan scen i *Argonauterna* beskriver Nelson den mångtydighet som kön som identitet innebär och visar hur tanken om att våra ord kan garantera att vi får det "rätt" gällande någons identitet, är en villfarelse. Nelsons beskrivning inspirerad av den wittgensteinska språkfilosofin illustrerar hur det är vår *användning* av orden – inte orden själva – som är avgörande för deras innebörd i mellanmänskliga samtal. Nelson ger som ett exempel hur partnern Harry Dodge och Silas Howard i deras film *By Hook or by Crook*, en klassiker inom transfilmens historia, "beslöt att butch-karaktärerna i filmen skulle tilltala varandra 'han' och 'honom', men att de i den yttre världen bestående av mataffärer och myndigheter skulle kallas för 'hon' och 'henne'. Poängen var inte att om bara världen utanför skolades i användning av de rätta pronomina som filmkarak-

tärerna föredrog skulle allt bli perfekt. För om utomstående kallade karaktärerna för 'han' skulle det vara ett annat slags han." (Nelson 2015, 9.) Nelson skriver vidare att ordens betydelser ändras beroende på sammanhang och att lösningen för att förändra könade betydelser inte består i "att introducera nya ord (boi, cis-könad, andro-fag)". (ibid.)

I stället för att dra upp regler för vår språkanvändning, bör vi lära oss att läsa och förstå de olika nyanser och betydelser som ord och tilltal kan ha. De kan vara ironiska, performativa, skämtsamma, tankeväckande, allvarsamma, aningslösa, självupptagna, insiktsfulla. Trots vår tendens att tänka på uttryck som "det manliga" eller det "kvinnliga" som betecknande entydiga ord eller som könsidentiteter, bör vi inte ta för givet att "det manliga" eller "det kvinnliga" alltid bäst förstås i dessa termer. Återigen ser vi att den avgörande frågan är hur en själv förhåller sig till orden och användningar av dem, men som en respons till andras tal och språkanvändning. För vissa framstår orden som naturliga beteckningar för en identitet, andra förlikas kanske aldrig med tanken om att kön överhuvudtaget betecknar en "identitet". Det senare perspektivet kan framstå som främmande i en tid där frågan om hur du identifierar dig, vilken kategori du tillhör, vad och vem du begär, ställs för att belysa "könets mångfald" och olika "majoritets- och minoritetsperspektiv". Men tanken om att alla har, kan eller bör artikulera sin identitet i fråga om sex, sexualitet eller kön, är även i sig en kulturellt formad idé som vi bör vara kritiska till. Den queerfeministiska kritiken lär oss att granska invanda och ovana tankesätt och betonar kulturens kraft att forma våra medvetanden. Inspirerad av Eve Kosofsky Sedgwick's (2003) diskussion av den paranoida läsarten, diskuterar jag i avhandlingen hur den queerfeministiska kritiken riskerar att försvära sig åt i en misstänksamhet som då vanemässigt tillämpad riskerar att fungera som en oändlig regress av skepticism, som snarare än att utmana, riskerar befästa de maktstrukturer den vill åt.

Den queerfeministiska tänkandets frontfigur filosofen Michel Foucault (1978/2007) beskriver kritik som en konst i att inte låta sig styras, så mycket – eller inte låta sig styras *på detta sätt*. Hans definition av kritik kan inspirera oss till att reflektera kring samtidens kollektiva och politiska sanningar. Den kan tas

som en uppmaning till ett slags olydnad mot specifika maktrelationer som kommit att dominera vår kultur och samtid, och därmed även vårt tänkande. Foucault, känd för sitt verk *Sexualitetens historia*, ett verk som bär på ett radikalt budskap – går starkt emot samtidens begär efter erkännande i termer av kön och identitet. Han motsatte sig kravet på att identifiera sig och menade att frågan ”vem du är sexuell, inte bör ställas”. Likaså påpekade han att den politiska uppgiften inte bör vara att söka efter erkännande i identiteters namn (hetero, böj, lesbisk, trans osv), snarare: ”bör vi vara övertygade på djupet över att ’homosexualiteten’ inte existerar” (Mort & Peters 2005, 20). Judith Butler, inspirerad av Foucault riktar därför sin misstänksamhet mot frågor som vilket kön är du, vilket kön har du? (Butler 1999, 11). På samma sätt som sexualiteten var ett objekt för kunskap för Foucault, kan vi se på kön som ett objekt för kunskap inom den queerfeministiska teorin. I avhandlingen granskar jag hur olika sätt att teoretisera könade betydelse uttrycker en egen form av kunskapsproduktion, och granskar de förförståelser den bygger på. Jag tar därmed fasta på tendenser till det Toril Moi talat om som *teoreticism*, dvs ”tendensen att teoretiskt garantera en politisk betydelse” (Moi 1999, 118) som präglar en stor del av fältet.

Foucault ville fästa uppmärksamhet vid hur vårt tänkande är kulturellt betingat och hur det vi tar för givet är en effekt av diskurser, en viss maktkonfiguration. Samtidigt är hans poäng om att vi bör sluta tala och tänka på oss själva i termer av olika identiteter, en radikal vision om rättvisa. Foucaults vision om rättvisa kan även läsas sida vid sida med Simone de Beauvoirs anmärkning i *Det andra könet* om att könsskillnaderna såsom vi känner till dom kanske en dag upphör att existera, ”kanske är de förutbestämda att försvinna” (de Beauvoir 2002, 24–25).

Det finns en tendens inom traditionen av kritisk teori att se misstänksamheten och cynismen som ”djupt tänkande”, medan tillit till rättvisa, och kärlek förstås som naivt. Det är därför inte förvånande att diskussioner om kritik och postkritik inom det akademiska fältet struktureras kring frågan om huruvida kritik bör engagera sig i en misstänksamhetens hermeneutik eller inte. Svårigheten att få den kritiska, dekonstruktiva maktanalysen att gå ihop med det som Eve Kosofsky Sedgwick kallar en repa-

rativ inställning, tycks därmed fortfarande handla om kritikens *tendenser* till politisering, det vill säga vilken politiska betydelse man lägger på filosoferandet och kritik.

Då Nelsons skriver att hennes och Harrys reaktion på omröstningen om Kaliforniens grundlag avslöjade det hon kallar en ”naiv tillit” till att vårt moraliska universum graviterar mot rättvisa kan detta förstås som en kritisk anmärkning mot tendensen att tänka på kulturella framsteg i teleologiska termer (”det blir bättre, vi rör oss mot ett utstakat mål”), eller som en besvikelse, och en känsla av en misslyckad kritik. Men Nelsons anmärkning avslöjar även här något annat, nämligen ett meningsperspektiv som redan finns där, då vi börjar tala om kritikens roll, äktenskapets politiska betydelse eller olika framstegsnarrativ. Den utgår ifrån vad vi betyder för varandra. Politiken, etiken och kritiken skulle inte ha någon betydelse om inte det var för andra människor och våra relationer till dem. Med Nelson kan vi därmed förankra det queerfeministiska kritiska tänkandet i en meningsdimension och en relationellitet mellan människor, som inte är förbestämd av maktrelationer, eller politik. Just därför kan det jag kallar ”Jag-Du relationellitet” utmana och upplösa vår benägenhet till att se allt i termer av makt och politik. ”Jag-Du relationellitet” visar på vad öppenhet och ambivalens betyder i det mänskliga livet, men i andra termer än de som den queerfeministiska teoribildningen vanemässigt tenderar att ta till, även i granskningen av sina egna epistemiska vanor.

Salla Aldrin Salskov

Salla Aldrin Salskov är genusvetare och filosof. Hon arbetar som forskardoktor vid Helsingfors universitet. Hennes doktorsavhandling i filosofi Struggling with the personal: On epistemic habits in queer and feminist theory granskades vid Fakulteten för Humaniora, Teologi och Psykologi vid Åbo Akademi 22.9.2022. Opponent var Professor Toril Moi från Duke University, USA.

REFERENSER

- Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Bornemark, Jonna (2022) *Jag är himmel och hav. En filosofisk undersökning av graviditet, liv och jagets gränser*. Stockholm: Volante.
- Butler, Judith (1999/1990) *Gender Trouble and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- De Beauvoir, Simone (2002) *Det andra könet*. Stockholm: Nordstedts. Övers. Ada Inczedy-Gombos & Åsa Moberg
- Felski, Rita (2015) *The Limits of Critique*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (2007/1978), What is Critique? I: Lotringer, Sylvère (red.) *The Politics of Truth*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Gaita, Raimond (1989) The Personal in Ethics. I: Phillips, Devi Zephaniah & Winch, Peter (red.) *Wittgenstein: Attention to Particulars*. London: Palgrave Macmillan, 125–150.
- Irigaray, Luce (1985) The Power of Discourse and the Subordination of the Feminine. I: *This Sex Which Is Not One*. Ithaca, New York: Cornell University Press. Translated by Catherine Porter & Carolyn Burke
- Moi, Toril (1991) *What is a Woman?* Oxford: Oxford University Press.
- Mort, Frank & Peters, Roy (2005) Foucault Recalled: Interview with Michel Foucault. *New Formations* 55 (Spring 2005), 9–22.
- Nelson, Maggie (2015) *The Argonauts*. London: Melville House.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003) *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University.
- Wittgenstein, Ludwig (2009) *Philosophical Investigations*. (4th ed.). Chichester; Malden: Wiley-Blackwell. Transl. G.E.M Anscombe, P.M.S. Hacker & J. Schulte.